

Zagrebački studenti o demokraciji i političkom aktivizmu mladih

Vlasta Ilišin

*Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
e-mail: vlasta.ilisin@idi.hr*

SAŽETAK U ovom radu analizirano je nekoliko indikatora demokratskoga potencijala studenata. Ustanovljeno je da ispitani studenti hrvatski politički poredak percipiraju više nedemokratskim nego demokratskim, a da tome ponajviše pridonosi opažanje nedemokratskih pojava i ponašanja, deficitarnih demokratskih pretpostavki i neuvažavanja interesa i mišljenja građana, te nepovjerenje u političke aktere. Slični su i razlozi kojima se objašnjava društvena i politička neaktivnost mladih i studenata – uz nepovjerenje u politiku i procjenu da se ne uvažavaju interesi i mišljenja mladih, to su i nedostatak vjere u mogućnost promjene, te nezainteresiranost mladih i njihova zaokupljenost drugim životnim sadržajima. Studenti su iskazali visok stupanj suglasnosti, premda znakovite razlike u njihovim stavovima proizlaze iz različitih stručnih usmjerenja, odnosno područja znanosti koja studiraju. Ustanovljene tendencije tumače se kao indikator manjkavosti demokratskog potencijala ispitanih studenata u nekim elementima, a što ga kvalificira kao jedan od predmeta daljnjih istraživanja studentske populacije.

Ključne riječi: studenti, indikatori demokratskog potencijala, Hrvatska, (ne)demokratski poredak, politička (ne)aktivnost mladih, demokratski deficiiti i disfunkcije.

Primljeno: studeni 2008.

Pribvačeno: prosinac 2008.

1. Uvod: demokratski potencijal studenata

Demokratski potencijal mlade generacije, a unutar nje studenata kao segmenta mladih prema kojemu su usmjerena najveća društvena očekivanja, osobito je važan sa stajališta razvoja demokracije, kako u demokratski razvijenim, tako i u tzv. tranzicijskim društvima. Integracija mladih u društvene i političke procese tumači se, naime, kao jedan od preduvjeta formiranja demokratski orijentiranih i politički aktivnih građana bez kojih nema zbiljske demokracije. Riječ je zapravo o političkoj kulturi kao odnosu pojedinca prema političkim institucijama, procesima i simbolima, pri čemu se naglasak stavlja na građansku ili participirajuću političku kulturu, a koja podrazumijeva informiranoga, kompetentnoga, odgovornoga i aktivnoga

Copyright © 2008 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

građanina (Steenberger, 1994.; Almond i Verba, 2000.). Demokratska politička kultura i “koncept” aktivnoga građanina usko su povezani sa socijalnim kapitalom, koji je shvaćen kao mreža socijalnih odnosa zasnovanih na povjerenju, reciprocitetu, kooperativnosti i solidarnosti (Putnam, 2000.; Šalaj, 2007.) i koji bitno pridonosi demokratizaciji ukupnih društvenih odnosa.

Kada je riječ o odnosu mladih i politike, dosadašnje su analize ukazale na neke specifičnosti. Tako su brojna istraživanja pokazala da su mladi distancirani od politike (posebice institucionalne), što se u usporedbi sa starijima manifestira njihovim manjim interesom za politiku i politička zbivanja i općenito slabijom participacijom u političkim institucijama i procesima (Griffin, 1993.; Bynner i Ashford, 1994.; Hackett, 1997.; Jowell i Park, 1998.; Matthews, Limb i Taylor, 1998.; Ilišin, 1999., 2005., 2006.; Kluegel i Mason, 1999.; Schizzerotto i Gasperoni, 2001.; Henn, Weinstein i Wring, 2002.). Također je pokazano da su mladi nešto skloniji socijalnom i izvaninstitucionalnom političkom angažmanu, te uključivanju u civilne udruge, što se tumači kao efikasan poligon za političku socijalizaciju mladih i njihovo pripremanje za punopravno uključivanje u procese političkoga odlučivanja (Neimi i Hepburn, 1995.; Ule, 1996.; Youniss i Yates, 1997.; Yates i Youniss, 1999.; Wats, 1999.; Youniss i drugi, 2002.; Frisco, Muller i Dodson, 2004.). Nedovoljna uključenost mladih u političke institucije (izbori, stranke, tijela vlasti) i procese (prije svega u procese odlučivanja na svim razinama) čini ih potencijalno podložnijim raznim oblicima političke manipulacije i instrumentalizacije, kao i sklonijima da zauzmu radikalnije političke pozicije (Inglehart, 1977.; Seagull, 1977.; Braungart i Braungart, 1984.; Ilišin, 1999.).

Naznačeni obrasci političkoga (ne)djelovanja mladih istodobno se mogu promatrati i kao indikator njihova marginalnoga društvenog statusa i kao faktor koji pridonosi njihovoj (daljnjoj) marginalizaciji. Marginaliziranost mladih u institucionalnoj politici odavna je uočena i elaborirana, pri čemu je pokazano da se u nekim specifičnim sociopovijesnim okolnostima (kao što su ratovi, revolucije, radikalne društvene reforme i slično) stječu uvjeti za masovniji ulazak mladih – točnije, određenoga segmenta mladih. Mladi tada postaju tzv. politička generacija s jasno artikuliranim političkim opredjeljenjima i zahtjevima (Friedenberg, 1972.; Inglehart, 1977.; Seagull, 1977.; Braungart i Braungart, 1989.).

Takvo autonomno političko angažiranje mladih – a u posljednjih dvjestotinjak godina najčešći njihovi predvodnici bili su studenti, i njihov jednokratni prodor u politički zabran, zbiva se uglavnom zbog izvanrednih sociopolitičkih okolnosti dok u stabilnim društvima i vremenima funkcioniraju tradicionalno uspostavljeni generacijski odnosi moći, u kojima je mladima poglavito namijenjena uloga onih koji se tek osposobljavaju za donošenje odluka. U takvim okolnostima personalne se promjene na pozicijama društvene i političke moći zbivaju ustaljenom dinamikom i načinom (koji uvažava načelo senioriteta i zasluga), što naruše tek radikalni društveni potresi i neuspjesi postojećih elita moći.

Razdoblje demokratske transformacije, koje je u Hrvatskoj počelo prije gotovo dva desetljeća, nedvojbeno je takav sociopovijesni okvir unutar kojega se načelno otva-

ra prostor za pojačan društveni i politički angažman mladih. Međutim, mladi se u Hrvatskoj nisu uspjeli organizirati i legitimirati kao prepoznatljiv politički subjekt. Dapače, pokazuje se da su višestruki gubitnici – i prilikom promjene društvenoga i političkoga poretka 1990. godine i prigodom velike smjene vlasti 2000. godine, kao i u nizu situacija u kojima javnost traži nove političare za novo doba. Interesi i problemi mladih vrlo su rijetko dospijevali u središte zanimanja političke i šire javnosti, a njihovi su predstavnici u tijelima vlasti suviše malobrojni da bi u političku sferu mogli odgovarajuće posredovati problematiku mladih. Nedovoljno i neprimjereno bavljenje političkih aktera problemima mlade generacije i podzastupljenost mladih na mjestima odlučivanja znakovito su povezani s naglašenom fragmentiranošću, atomiziranošću i nedostatnom profiliranošću institucija i organizacija mladih koje bi trebale promovirati i zastupati njihove interese.

Takva situacija smješta Hrvatsku u već istražen i analiziran kontekst kolabirano-ga omladinskog političkog aktivizma u postsocijalističkim zemljama. Dio razloga omladinskoga neangažmana zajednički je i razvijenim i “novim” demokracijama – uz nepovjerenje i paternalistički odnos društva spram mladih, tu je i činjenica da interesi mladih nisu odgovarajuće reprezentirani na političkoj sceni. No, tranzicijsko okruženje donijelo je nove prepreke za politički aktivizam mladih, kao što su: otežana politička socijalizacija jer stariji ne mogu prenijeti mladima svoje vrijednosti i iskustva stečena u bivšem poretku; opterećenost mladih trkom za (individualnim) postignućima u novom kompeticijskom okruženju, zbog čega se ne dospiju baviti poslovima od zajedničkoga i općega interesa; reaktivna odbojnost i mladih i starijih prema političkoj organiziranosti mladih, koja je u socijalizmu u nekim elementima bila prekomjerna; pragmatičnost mladih koji su nespremni na društveni i politički angažman sve dok postojeće probleme mogu riješiti individualnim strategijama (Tymowski, 1994.; Mitev i Riordan, 1996.; Ule, 1996.; Furlong i Guidikova, 2001.; Adnanes, 2004.; Ilišin, 2005.).

Istraživanja provedena u Hrvatskoj (Ilišin, 2002., 2005.) ukazuju istodobno i na kontinuitet i na promjene na relaciji mladi – politika. Vrlo je važno istaknuti da mladi u velikoj većini prihvaćaju ustavna načela, premda imaju stanovite dvojbe o važnosti vladavine prava i demokratskoga i višestranačkoga sustava. Većina mladih prihvaća osnovne demokratske vrijednosti, ali tendira harmoničnom shvaćanju politike i slabijem razumijevanju sukoba i demokratskih pravila, te nepovjerenju spram političkih institucija. Mladi su suglasni kako su nedovoljno zastupljeni u političkom životu zemlje, no istodobno slabi njihov socijalni aktivizam i politička participacija, a što tendencijski vodi njihovoj daljnjoj društvenoj i političkoj (samo)marginalizaciji.

U tako ocrtane okvire uklapaju se i studenti kao sastavni dio populacije mladih. No, u nekim dimenzijama registrirane su i indikativne razlike između studenata i ostalih podskupina mladih. Te diferencijacije, promatrane integralno, upućuju da su studenti politički profiliranija i liberalnija podskupina mladih s izraženijim demokratskim potencijalom i kritičkim odnosom spram stvarnosti uz manju distanciranost od politike i veću spremnost na političku participaciju. O tome

govore rezultati razmjerno recentnoga istraživanja mladih u Hrvatskoj u kojemu je ustanovljeno (Ilišin, 2005.) da studenti iskazuju veći interes za politiku od ostalih podskupina mladih, te veću spremnost za sudjelovanje u formalnim političkim akcijama, uz istovremeno izraženiju potporu civilnom sektoru, te bolju profiliranost političkih (stranačkih) preferencija. Pokazalo se kako bolje od ostalih podskupina mladih razumiju demokratska pravila, iskazuju veći stupanj tolerancije i liberalniji odnos prema onim pojavama u društvu koje odudaraju od tradicionalističke matrice, ali i veću odbojnost prema fenomenu nasilja. Studenti iskazuju nešto veće nepovjerenje u represivne institucije, više opažaju korumpiranost u sudstvu, zdravstvu i upravnim strukturama društva, a posebno su osjetljivi na kriminal i nemoral novih poduzetnika. Krivicu za aktualne hrvatske teškoće manje su skloni tražiti u ratnim posljedicama, a više u grijesima vladajuće nomenklature u prvoj dekadi tranzicije, te dosljedno tome, kao društvenu snagu koja najviše može učiniti za izlazak Hrvatske iz krize prepoznaju stručnjake i intelektualce. U navedenom kontekstu osobitim političkim prioritetom drže pokretanje socioekonomskoga razvoja nauštrb, primjerice, očuvanju nacionalno i tradicionalistički utemeljenih vrijednosti. Iako ovako sažeta rekapitulacija rezultata upućuje na sliku studenata kao političko osvještenije i kompetentnije podskupine mladih, valja imati na umu da ukupni rezultati istraživanja upozoravaju na niz slabosti u demokratskoj svijesti i ponašanju mladih i studenata među njima.

Smještajući studente u naznačeni kontekst u ovoj je dionici istraživanja pozornost usmjerena na samo tri indikatora demokratskoga potencijala studenata: percepciju (ne)demokratskosti hrvatskoga političkog poretka, razloga postojećega viđenja ostvarene demokracije, te razloga nedostatne društvene i političke aktivnosti mladih i studenata. Ciljevi istraživanja bili su: 1) ustanoviti percipiraju li studenti hrvatski politički poredak demokratskim ili nedemokratskim; 2) ustanoviti koji razlozi pridonose percepciji (ne)demokratskosti političkoga poretka; 3) ustanoviti koje razloge studenti prepoznaju kao prepreke za veći društveni i politički angažman mladih; 4) ustanoviti postoje li u promatranim pojavama razlike između pojedinih podskupina ispitanih studenata. Pritom se pošlo od osnovne pretpostavke da je demokratski potencijal studenata na razmjerno niskoj razini, osobito u dimenziji participacije. Ujedno su postavljene i tri uže hipoteze – da studenti uglavnom nisu zadovoljni ostvarenim stupnjem demokracije u Hrvatskoj, da glavne prepreke za veći omladinski aktivizam prepoznaju u demokratskim deficitima i disfunkcijama društva i samih mladih, te da su iskazani stavovi povezani s promatranim socijalnim obilježjima studenata. Za potonju analizu, objavljenu na 325 ispitanika, korišteno je sedam obilježja: spol, dob, rezidencijalni status, stupanj obrazovanja oca i majke, te godina studija i područje znanosti koje studiraju. Pri tome su tumačene one razlike koje su statistički značajne na razini 0.05 i manje.

2. Percepcija (ne)demokratskosti hrvatskoga političkog poretka

Zadovoljstvo ostvarenom političkom demokracijom moguće je mjeriti izravnim upitom, ali i neizravno – primjerice, ispitivanjem stavova spram političkih institu-

cija i aktera. Rezultati dosadašnjih istraživanja nisu suglasni. S jedne strane, sredinom 1990-ih godina najveći je dio mladih, uključujući i studente, bio djelomice zadovoljan demokracijom u Hrvatskoj (56%), četvrtina ih je bila nezadovoljna, a po desetina ili zadovoljna ili bez stava (Ilišin, 1999.:198). S druge strane, povjerenje u političke institucije izrazito je niska – tek oko petine mladih iskazuje djelomično ili potpuno povjerenje u Hrvatski sabor i Vladu, a desetina u političke stranke (Ilišin, 2005.:84)¹.

Kako je Hrvatska nakon šest izbornih ciklusa i tri mirne smjene vlasti zakoračila u fazu demokratske konsolidacije, bilo je važno provjeriti kako 325 studenata iz odabranog uzorka vide ostvarenost demokracije u Hrvatskoj danas, te koje demokratske deficite i disfunkcije prepoznaju u aktualnom društvenom i političkom trenutku. Stoga im je postavljeno vrlo jednostavno pitanje: “Smatrate li današnji hrvatski politički poredak demokratskim ili nedemokratskim? Objasnite zašto.”

Prvi dio odgovora vrlo je kratak i jednostavan, a iskazi ispitanika svrstani su u četiri kategorije (grafikon 1.). Ocjene **demokratski** i **nedemokratski** su jednoznačne, i kao takve svrstane u suprotstavljene kategorije. U kategoriju “**poludemokratski**” svrstani su odgovori: *poludemokratski, nešto između, i demokratski i nedemokratski, začetak demokracije*, i slično. Očito, riječ je o tome da ti studenti u hrvatskom političkom poretku prepoznaju paralelno postojanje demokratskih i nedemokratskih tendencija što bi omogućilo da tu kategoriju imenujemo kao npr. nedovoljno demokratski, djelomično demokratski i slično, no kako su sami studenti najčešće koristili termin poludemokratski odlučili smo se za taj pojam. Kategorija onih koji **ne znaju** obuhvaća još i odgovore: *ne razmišljam o tome, ne zanima me politika, ne želim komentirati...*, a njima je pridodano i 17 studenata koji su uskratili bilo kakav odgovor.

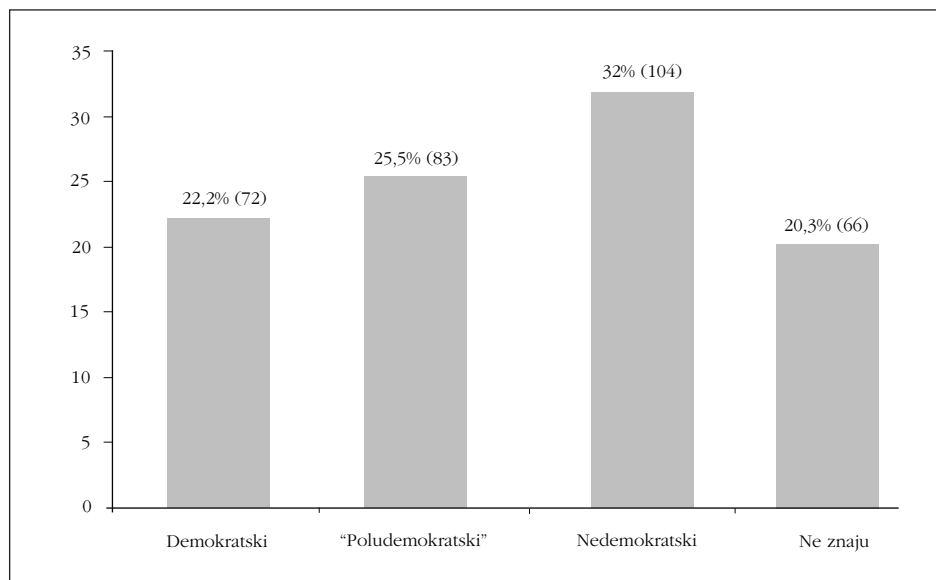
U ispitanom uzorku suvremene generacije studenata Zagrebačkoga sveučilišta očito nema suglasnosti oko procjene demokracije u aktualnoga političkog poretka. Najbrojniji su oni koji su najkritičniji spram ostvarene demokracije, ali njih je ipak samo trećina. Četvrtina smatra da se politički poredak razvija tendencijski prema demokratskom, ali da ima još respektabilan broj elemenata koji ga ujedno čine i nedemokratskim. Tek nešto više od petine studenata označava poredak demokratskim, iako ni to nije u potpunosti bez zadržke, jer i oni nerijetko imaju stanovite zamjerke navodeći neke nedemokratske pojave i procese (što će daljnja analiza pokazati). Petina se ispitanih uglavnom izriječom odbija upuštati u pokušaje takve procjene, tako da nam njihovi stavovi ostaju nepoznati, osim stanovite opće odbojnosti, koja je ponekad i verbalizirana, a ponekad toliko da se ne želi ni izreći posvemašnja nezainteresiranost, spram bilo čega što ima prizvuk političkoga. Kada potonji nalaz smjestimo u kontekst saznanja da su studenti općenito nešto zainteresiraniji za politiku i politička zbivanja od ostale mladeži, moguće je pretposta-

¹ Od izrazitoga nepovjerenja u navedene političke institucije i aktere odskače stav spram predsjednika Republike, prema kojem određenu razinu povjerenja navodi nešto preko dvije petine mladih ispitanika.

viti da je u populaciji mladih nevoljkost da uopće promisle o (ne)demokratskim obilježjima današnjega političkog poretka u Hrvatskoj još raširenija nego među samim studentima. Osim toga, recentne nalaze moguće je koristiti kao indiciju da se (ne)zadovoljstvo ostvarenom demokracijom u Hrvatskoj nije bitno promijenilo – posebice ne u smjeru većega zadovoljstva tijekom posljednjega desetljeća, u kojem je ipak došlo do značajnih demokratskih pomaka.

Grafikon 1.

Percepcija (ne)demokratskoga karaktera hrvatskoga političkog poretka – frekvencije i postoci

Ustanovljena percepcija (ne)demokracije hrvatskoga političkog sustava razmjerno je ravnomjerno zastupljena u analiziranim podskupinama zagrebačkih studenata. Bivarijatna analiza rezultirala je samo jednom statistički značajnom razlikom, i to s obzirom na područje znanosti kojega studenti studiraju (tablica 1.).

Zanimljivo je da hrvatski politički poredak demokratskim natprosječno percipiraju studenti društvenih znanosti koji prednjače i među onima koji poredak drže "poludemokratskim". Istodobno, ti studenti izdvajaju se po izrazito malobrojnoj skupini onih koji nemaju mišljenja o (ne)demokraciji našega poretka. Takva distribucija odgovora predstavlja studente društvenih znanosti kao politički najinformiranije i najkompetentnije, pa je intrigantno da su upravo oni istodobno relativno zadovoljniji postignutom demokracijom. Na suprotnom su polu studenti biotehničkih i prirodnih znanosti, koji hrvatski politički poredak natprosječno vide kao nedemokratski, a raspolažemo s premalo informacija da bi se moglo utemeljeno pretpostaviti zašto je tako. Naime, teško bi se moglo tvrditi da je to posljedica moguće nedostatne informiranosti jer se taj razlog, najvjerojatnije, krije u trećoj skupini

studenata. Nju, pak, sačinjavaju studenti biomedicinskih i tehničkih znanosti, koji više od ostalih nemaju stava o tome koliko je hrvatski politički poredak (ne)demokracičan. Zacijelo, oni jesu manje informirani, i općenito manje zainteresirani, za društvena i politička zbivanja, pa otuda i nedostatak potrebe da uopće pokušaju razmišljati o tipu političkoga poretka. Registrirane razlike u svakom slučaju upućuju na mogući problem različitog poznavanja i shvaćanja pojmova demokratsko/nedemokratsko, odnosno pripisivanja različitoga sadržaja tim pojmovima i otuda njihova različitog vrednovanja od strane studenata koji se obrazuju u različitim područjima znanosti.

Tablica 1.

Percepcija (ne)demokracičnosti hrvatskoga političkog poretka s obzirom na područje znanosti kojega ispitanici studiraju (%)

Područje znanosti	Demokratski poredak	“Poludemokratski” poredak	Nedemokratski poredak	Nemaju stava
Biotehničke znanosti	0,0	23,8	57,1	19,0
Humanističke znanosti	14,9	29,8	29,8	25,5
Društvene znanosti	32,0	38,1	25,8	4,1
Tehničke znanosti	25,9	11,8	34,1	28,2
Prirodne znanosti	8,3	25,0	44,4	22,2
Biomedicinske znanosti	23,1	20,5	20,5	35,9
UKUPNO	22,2	25,5	32,0	20,3
$\chi^2 = 56,12; df = 15; p = .000$				

Objašnjenja percepcije poretka kao (ne)demokratskoga studenti su davali razmjerno škrto – više od trećine ispitanih studenata (118 ili 36,3%) nije osjetilo poriv da objasni svoju prosudbu, 217 (66,8%) ponudilo je jedno objašnjenje, 51 (15,7%) dva, 9 (2,8%) tri, a samo 2 studenta četiri razloga svoje percepcije. Odgovori su, uz one bez stava, kodirani u šest kategorija, od kojih je jedna rezidualna i imenovana kao *ostalo* (4,6%). U grafikonu 2. prikazana je dobivena distribucija odgovora.

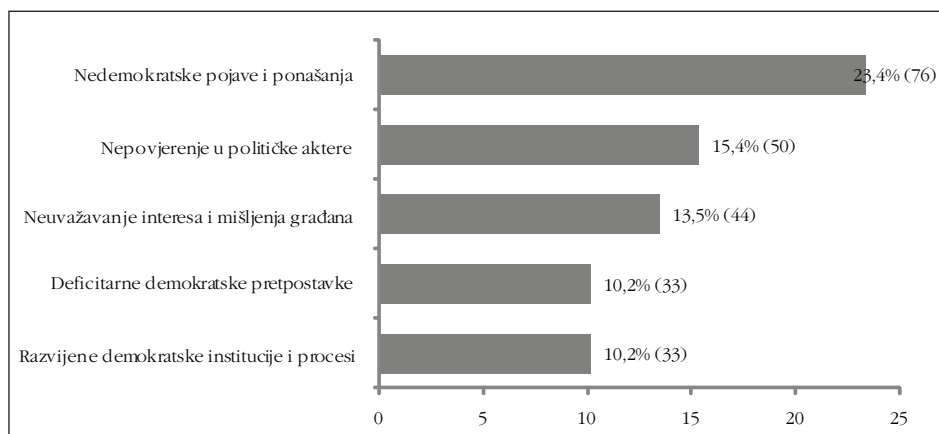
Prve četiri kategorije zapravo govore o razlozima percepcije hrvatskoga političkog poretka kao nedemokratskoga, a peta kategorija tiče se objašnjenja poretka kao demokratskoga. Kada je riječ o ocjeni poretka kao “poludemokratskoga”, te su kategorije pomiješane jer studenti navode argumente i za demokracičnost i za nedemokracičnost poretka. Dakako, povremeno se događa da i oni ispitanici koji poredak označavaju demokratskim iznose i neke kritičke primjedbe, kao što i dio onih koji poredak smatraju nedemokratskim priznaju i neka demokratska dostignuća.

U sadržajnom prikazu analitičkih kategorija koji slijedi, iskazi studenata navedeni su razmjerno ekstenzivno, kako zbog njihove karakterističnosti tako i da se demantira rašireno mišljenje ako ne o nezainteresiranosti, a onda bar o neinformira-

nosti studenata o društvenim i političkim zbivanjima. U citiranim izjavama, inače, nije rijetkost da one u kojima su se ispitanici više potrudili oko elaboracije svoga mišljenja istodobno reprezentiraju više kategorija.

Grafikon 2.

Razlozi percepcije hrvatskoga političkog poretka kao (ne)demokratskoga – frekvencije i postoci

Nedemokratske pojave i ponašanja obuhvaćaju širu lepezu mišljenja studenata, kao što su uočavanje autokratskoga vođenja države i koncentracije moći u rukama političke elite, pojave mita, korupcije, nepotizma i klijentelizma, donošenja loših zakona, loše provedbe postojećih zakona i bezakonje, te nepoštivanja ljudskih i nekih posebnih prava uz ograničavanje slobode govora (cenzura). Izjave koje navodimo ilustriraju dio toga tipa razmišljanja ispitanih studenata:

- *Više je nedemokratski, nego demokratski. Zašto je tako, teško je odgovoriti, ima previše razloga. Nepostojanje pravednih zakona i pravoga provođenja zakona na prvom mjestu, navika društva da je korupcija i nepotizam jednostavno normalna stvar, nedostatak obrazovanja ljudi i nekultura, zaostajanje u prošlosti koja je stalni izgovor za nenapredovanje, nedostatak volje političara na vlasti da konačno nešto naprave...*
- *Nedemokratskim. Država i vlada provode politiku po svojoj volji, ne brinu se za život i standard građana, vlada mito, korupcija i nepotizam, a saborski zastupnici samo brinu o povlaštenoj saborskoj mirovini.*
- *Mislim da je nedemokratski jer kaj dr. Ivo kaže – tako je! I nema pogovora ni pregovora. Raja je na izborima rekla svoje. HDZ si je kupio birače – branitelje i njihovu djecu, a samo se pitam hoće li ti ljudi ikada shvatiti da su kupljeni.*
- *Današnji hrvatski politički poredak je plemenski. Svatko je za čovjeka iz svoga plemena.*
- *Korupcijski – kome više platiš, tome si bolji prijatelj. Primjer: Todorčić i comp.*

- *Mislim da je poredak relativno demokratski, ali svakodnevno se događaju stvari za koje se vidi da ih dirigira ili vlast ili neki viši interesi. Primjerice, na televiziji još uvijek postoje novinari koji ministrov gaf ne pokažu, ali zato naprave reportažu u kojoj ga nerealno veličaju.*
- *Službeno je demokratski, ali u stvarnosti nije. Smatram da apsolutna demokracija ne postoji. Glasačko tijelo bira na temelju emocija. Kod nas je pravilo da svatko gleda svoju korist. Zato nije rijetkost da morate biti član neke stranke kako biste dobili posao. Zato u većini slučajeva glasači biraju onu stranku od koje će imati koristi, a ne za koju smatraju da donosi dobrobit za Hrvatsku.*
- *Nedemokratskim. Vlada korupcija i divlji kapitalizam. Da bih mogao normalno živjeti, morao bih biti član vladajuće stranke. Zna se.*
- *Nedemokratskim. Previše korupcije, pa i u banalnim svakodnevnim problemčima. Nije bitno što većina želi, ako manjina ima više novaca.*
- *Demokratski – deklarativno, a zapravo autokratski. Kao objašnjenje spomenut ću samo gradonačelnika grada Zagreba. Daljnja eksplicacija vjerujem da nije potrebna.*
- *Nedemokratskim jer i dalje nekolicina moćnih ljudi u Hrvatskoj drži sve pod kontrolom i narod jako malo toga može promijeniti i nadzirati.*
- *Nedemokratskim jer glavnu riječ imaju određeni lokalni šerifi.*

Sljedeća kategorija, imenovana kao **nepovjerenje u političke aktore**, prije svega tiče se onih objašnjenja koja govore o dominantnoj usmjerenosti političara na vlastite interese, njihovoj sklonosti manipuliranju građanima, zataškavanju i sklapanju “nepriincipijelnih koalicija”, nevjerođostojnosti i odsustvu političke volje da se uhvate ukoštac s problemima, njihovoj povezanosti s kriminalnim miljeom, te nesposobnosti i nekompetenciji uz prizivanje potrebe da se obavi velika smjena generacija. Primjeri izjava u kojima se mogu prepoznati navedena razmišljanja su sljedeći:

- *U teoriji demokratski, u praksi nedemokratski. Problem je što postoji više stranaka s različitim programima, ali koja god da dođe na vlast razmišlja samo o osobnim interesima i probitcima, a ne o interesima države. Tu građani pate, a profitiraju pojedinci. Vodeći ljudi određeni za neke resore potpuno su nekvalificirani i neupućeni u stvarne probleme i zabtjeve područja kojima se bave.*
- *Normalno da nije demokratski – mislim ti iz politike vozaju nas na sve strane, okreću oko maloga prsta, sve da bi sebi udovoljili. Misle da nitko ništa ne vidi. Normalno da ljudi znaju koji su njihovi ciljevi (ne naše dobro, nego njihovo) pa su se toga zasitili i ne da im se više zamarati time.*
- *Mislim da razvoj demokracije ide u dobrom smjeru, ali, nažalost, premali smo za toliki broj osoba na visokim pozicijama koji tjeraju sve u krivom smjeru. Mi smo “dobar materijal”, ali imamo loše vođe.*
- *Prividno demokratski jer političari lažu kako bi pridobili glasače, a jadan, neobrazovan narod sve to “upije k'o spužva”. Kad dođu na vlast, sve je druga priča.*

- *Političarima uopće ne vjerujem, gade mi se zbog svoga budžeta, ne misle na druge, studente, umirovljenike... Misle na svoj želudac.*
- *Na osnovnoj razini poredak je demokratski, tj. ne bojim se da će me tajna policija odvući u gulag usred noći i mogu glasovati za različite stranke, jednako nedemokratske po ustroju i jednako netransparentnih programa. Činjenica da nakon ulaska u Sabor nestaje svaka politička odgovornost i da sva pitanja od većega značaja bilo za grad Zagreb ili RH, rješavaju posjednici preplaćenih sinekura, sama za sebe govori o demokraciji u Hrvatskoj.*
- *Nedemokratski – premijer je doktorirao književnost i nema pojma o gospodarstvu i demokraciji i autokrat je.*
- *Takva generalizacija na DA ili NE nije moguća. Smatram da se mora dogoditi generacijska smjena političara i da na vlast moraju doći oni koji su istinski predani poslu, a ne da vladaju ljudi kojima je mjesto u kazalištu!*
- *Mislim da u Hrvatskoj ne možemo pričati o demokraciji jer su sve veće stranke povezane u kriminalu iako na izborima ima dosta malih stranaka koje nisu korumpirane, ali nemaju nikakvih mogućnosti.*
- *Nisam objektivan po tom pitanju, niti sam kompetentan dati pravi odgovor. Ne volim HDZ, nemam pozitivno mišljenje o premijeru, pa tako i o demokraciji u RH...*
- *Smatram da u Hrvatskoj nema mnogo demokracije. Razlog za to je činjenica da od mora političkih stranaka u biti biramo hoćemo li glasati za SDP ili HDZ jer ostatak će ionako koalirati s jednom od te dvije stranke. Također, nedemokratska je i odluka Vlade o neprovođenju referendumu o ulasku u NATO, kao i ostale odluke Vlade u kojima građani nemaju pravo iskazati mišljenje.*

Treća je kategorija verbalizirana kao **neuvažavanje interesa i mišljenja građana**, a ona uključuje najmanji broj relativno različitih odgovora. Naime, čine je izjave koje eksplicitno govore o neuvažavanju mišljenja građana pri donošenju odluka, nebrizi vladajućih struktura za potrebe građana i nemoći građana da zbiljski utječu na donošenje odluka.² O tome svjedoče sljedeće izjave:

- *Nedemokratski. Zato što gledajući sve ovo, mi "obični" ljudi nemamo nikakva prava te se naš glas ne uvažava. Tko je vlast, taj sve određuje – a to nije demokracija.*
- *Poredak nam je obična oligarhija, daleko od demokracije. To mislim i za ostale (ne samo) europske zemlje. Izbori su prevara. Volja naroda ne može biti po-*

² Naši ispitanici izrijekom više puta spominju odluku o ulasku Hrvatske u NATO u kojoj građani nisu sudjelovali i čini se da je to jedna od dvojbenijih odluka nositelja vlasti. Naime, medijske ankete pokazivale su vrlo kolebljivu i slabu potporu hrvatskih građana da se Hrvatska priključi navedenom vojnom savezu, a čini se da su u tome osobito prednjačili studenti. U istraživanju stavova studenata Zagrebačkoga sveučilišta ustanovljeno je da je njih 43% podržavalo taj potez, te da je potpora ulasku u NATO tijekom tri godine pala za 20% (Brnada i Jerin, 2003.:182).

sredovana jer tada nije više ona ista, nego postaje volja tzv. "zastupnika". Ako demokracija znači vladavina naroda, to znači da bi svaki čovjek trebao imati jednak udio u "vlasti", a to znači da u RH nema demokracije.

- Nedemokratskim više nego demokratskim. Značenje riječi "ministar" je služiti narodu, a i sami znamo da se zabtjevi hrvatskoga naroda rijetko kada na saborskim sjednicama uzimaju kao tema rasprave.
- Današnji hrvatski politički poredak po definiciji je demokratski, ali ono što se provodi u stvarnim situacijama nije u skladu s tim. Kako se ulazak u NATO može provesti bez mišljenja građana? Takve odluke koje se tiču cijeloga naroda ne može vlada donositi sama. Uostalom, Hrvatski sabor i Vlada postoje da bi služili narodu, a ne da je narod marioneta!
- Ma koja demokracija! To što nekoga izaberemo nije naš izbor kad izbora ustvari ni nema. Svi su oni isti. Kad se što građane pita? Možemo reći svoje mišljenje, ali ono će otići u vjetar jer ga nitko neće uvažiti.
- Demokratski, formalno i na visokim razinama (Sabor, Vlada). Na lokalnom nivou nedemokratski, vladanje bez pitanja građana za mišljenje. Vjerujem u potpunu demokratizaciju politike i transparentno gospodarstvo.
- Nedemokratskim – mnoge odluke koje se tiču građana upravo se donose, a njih se ništa ne pita. Mislim da o svakom važnom pitanju (političkom), kao što je promjena nekih zakona, treba referendum za građane.
- Nije demokratski. Ako je demokratski, onda se o velikim stvarima odlučuje demokratski, tj. glasanjem. Tko je mene pitao želim li da Hrvatska uđe u EU ili NATO? Ne žele da ja odlučujem o tome. Živimo u anarbotiraniji. A onda su tu još i glasovi iz dijaspore. Pa ako već glasaju u Hrvatskoj, zašto ne bi plaćali hrvatski porez?
- Smatram ga nedemokratskim iako političari govore da je demokratski. Smatram ga takvim jer se želje naroda i glasača stavljaju na kraj, a prvo se gleda korist samih političara i ono što oni žele i kako.
- Nedemokratski. Izjave: "Birate nas jednom u 4 godine i nakon toga nemate pravo glasa" su demokratske??? Ni na što pojedinac, a ni velika grupa, ne mogu utjecati. Frustrirajuće!
- Nedemokratski... Mali ljudi nikad se ne izbore za svoje stavove, samo "formalno", dok oni koji vladaju "demokratski", uvelike iskorištavaju situaciju. Idemo dalje! – neee!
- Demokratski je do granice do koje političari žele, a kada se počne drugačije razmišljati, "kopati" po stvarima koje se njih tiču, tada demokracija nestaje i "mali" čovjek nema pravo izraziti svoje mišljenje.
- Smatram ga nedemokratskim jer se sve manje pita narod, onemogućuje se odlučivanje referendumom o bitnim stvarima koje se tiču naroda. No, i dalje mislim da smo mi sami krivi za to jer sve prepuštamo u druge ruke. Pasivni smo, a i sami smo izabrali takvu vlast.

Deficitarne demokratske pretpostavke naziv je četvrte kategorije u kojoj je ponovo okupljen veći broj razmišljanja studenata. Riječ je o primjedbama koje

ukazuju na nezainteresiranost i neobrazovanost građana, kao i njihov skepticizam, utjecaj ostataka socijalističkoga načina razmišljanja i ponašanja, ali i kadrova iz ranijega režima, te početne probleme tranzicije i razvoja demokracije. Kako studenti identificiraju te probleme, pokazuju sljedeći iskazi:

- *Današnji politički poredak u Hrvatskoj naziva se demokratskim. Građanima su zajamčena prava i slobode za koje smatram da se poštuju u velikoj mjeri. S druge strane, prisutno je karizmatsko vodstvo i vladavina jedne stranke, što je slično političkoj kulturi nedemokratskih režima jer druge opcije imaju mali utjecaj na vlast.*
- *Nedemokratskim. Nedavno je uveden zakon da RH ne uvozi niti izvozi vješala, giljotine... Političari se bave glupostima, umjesto stvarnim problemima koji se tiču sviju nas. A kada su izbori, mi zapravo ne biramo najbolju stranku ili ljude, nego između dva zla biramo manje.*
- *Poredak je kakav zaslužujemo. Kada budemo na višem razvojnog stupnju, imat ćemo bolju demokraciju, koja nikada ni nigdje ne postoji u najčistijem obliku.*
- *Teško mi je biti isključiva. Ali situacija u Hrvatskoj, kako politici tako i općenito, jedan je veliki cirkus. Oprostite mi na subjektivnosti, ali čelna stranka (HDZ) primjer je svega što NE TREBA i KAKO NE TREBA..., a i sama situacija unutar stranke nije pretjerano demokratska. Znam da se pitanje odnosi na poredak, ali ne mogu da ne iskažem nezadovoljstvo s prethodno navedenom strankom.*
- *Poludemokratskim – tranzicija nije završena, konsolidacija demokracije u Hrvatskoj trpi još neke dječje bolesti.*
- *Mislim da smo dosta napredovali, barem u institucionalnom smislu. Izbori su slobodni i demokratski, ima nepravilnosti, naravno, ima korupcije, mediji nisu posve slobodni. No, upitno je koliko su demokratske vrijednosti internalizirane kako kod političara tako i kod građana.*
- *Nedemokratskim. Pokazuju li demokratski izbori stvarnu želju građana? Za to je potrebna istinitost informacija na kojima se izbor zasniva i točnost provođenja. Nažalost, u ovoj državi nema nijednog. Hrvatska republika je iluzija.*
- *NEDEMOKRATSKIM jer je država zasnovana na nacističkoj tvorevini NDH i na etničkom čišćenju, ekonomska nezavisnost države je nepostojeća, državu vodi birokracija iz CIA-e i EU-a, volja naroda je zadovoljena kad se izade na ulice, a socijalne norme su ksenofobija, nacionalizam i diskriminacija svih boja i oblika.*
- *Nedemokratskim... Demokracija je nešto što se jako teško stvara, a lako uništava. Ovo naše društvo je čisto kapitalističko društvo gdje će te i najbolji prijatelj pregaziti ako iz toga može izvući neku korist. Mi smo Balkanci i taj balkanski mentalitet još će dugo ostati u nama.*
- *Nedemokratski jer je više od polovice građana neobrazovano, nema se političke kulture ni volje za političkim djelovanjem.*

- *Današnji hrvatski politički poredak je neozbiljan jer se zasniva na demagogiji. Nedemokratski je i zato što vladajuća stranka zadržava zakon o izborima sebi u korist.*
- *Današnji poredak je neki kvazidemokratski. Uzeto je iz demokracije ono što im odgovara i što im se sviđa, a budući da su u politici uglavnom isti ljudi koji su bili u starom sistemu, ima ostataka na koje su se navikli. Sve dok ne dođe do velike reforme i promjene političkih kadrova, ništa od demokracije.*

Na koncu, peta kategorija, **razvijene demokratske institucije i procesi**, najvećim dijelom sadrži odgovore onih ispitanika koji hrvatski politički poredak percipiraju kao demokratski, premda razmjerno zadovoljavajuću razvijenost demokratskih institucija spominje i dio studenata koji poredak označava poludemokratskim, pa čak i nedemokratskim. U svakom slučaju, ovu kategoriju konstituiraju prosudbe da postojanje višestranačja, slobodnih izbora i nenasilne smjene vlasti govore u prilog postojanja demokracije, a tome se pridružuju i uvjerenja o dostatnoj slobodi govora i poštivanja prava građana. Ovaj tip razmišljanja ilustriraju sljedeći stavovi:

- *Smatram da je demokratski. Član sam HDZ-a jer sam uvidjela da u našoj zemlji jedino političari koji su trenutno na vlasti nešto vrijede, a i orijentirani su desno, za razliku od gotovo svih ostalih stranaka koje su ljevica. Općenito je potrebna kultura u našoj politici i ima još dosta toga za ispraviti i poboljšati, no prilično sam zadovoljna trenutnim stanjem i zahvaljujem Bogu što su na vlasti barem obrazovani ljudi (SDP – neobrazovani i nekulturni).*
- *Demokratskim samo iz razloga što smo vlast odabrali na izborima. Zastarjelim jer političari ostvaruju vlastite ambicije koje guraju u prvi plan, a tek se onda bave poslom za koji su izabrani. Jako je prisutno i marginaliziranje mladih i nedopuštanje mladima da napreduju u politici.*
- *Demokratskim. Neke stvari promijenila bih na političkoj sceni, ali sve u svemu, dobro je. Ne sviđa mi se što u Hrvatskoj postoje dvije najjače stranke, a ove manje polako počinju nestajati. Kao prvo, u politici promijenila bih način na koji se određuje vladajuća stranka, baš zbog toga što se dogodilo da je na prošlogodišnjim parlamentarnim izborima više ljudi glasalo za SDP, a pobijedio je HDZ zbog načina prebacivanja glasova u mandate.*
- *Unatoč mnogim nedostacima, ipak smatram da je hrvatski politički poredak demokratski i da smo od 1990-ih učinili veliki pomak. Redovito se održavaju izbori, postoji nenasilna smjena vlasti, osigurane su temeljne slobode i slično.*
- *U Hrvatskoj se demokracija probija na "mala vrata", ali ipak se to vidi. U nekim segmentima prevladava nedemokratski poredak, ali ipak demokracija ima većinu.*
- *Demokratskim, ima ljudi u Hrvatskoj koji se stvarno trude zemlju dovesti u red i često provode svoje odluke. Hrvatska je još mlada država i ne razumijem ovakav "presing" na mlade i, općenito, građane. Mislim da još nije vrijeme za teže odluke.*
- *Poredak smatram demokratskim (najvećim dijelom). Razlog tome je ono što svaki dan gledam oko sebe, u medijima, na ulici. Posebno tu mislim na medije*

jer svi mogu “laprdati” bez granica. Sloboda govora i pravo izražavanja jesu kvalitete demokracije. Poredak nije savršen, puno toga još ima za popraviti i mijenjati. No smatram da smo, usprkos svim problemima, na dobrom putu.

- Demokratski je po nazivu i po nekim osnovnim odrednicama (pravo glasa, sloboda mišljenja i izražavanja, višestranačje itd.), ali postoje još neke sitnice koje nisu dosljedne demokraciji, odnosno zbog kojih građani nisu u potpunosti ravnopravni.
- Demokratski je jer imamo pravo birati koga želimo na vlasti. To što ljudi pričaju da im ne valja, a biraju uvijek isto, druga je stvar.
- Nije demokratski kao što bi trebao biti, ali je demokratskiji nego što je bio. Mišlim da se svatko uz određeni trud može izboriti za ono što želi.
- Uvjetno rečeno, demokratski. Možeš što hoćeš, ali ne dokle hoćeš. Opet ovisi tko si, što si, čiji si...

Već letimičan pogled na prezentirana razmišljanja ukazuje na konvergenciju stavova studenata s dobro poznatim ocjenama prisutnima u javnosti i posebice u masovnim medijima, pri čemu ne manjka negativnih stereotipa pa i predrasuda prema politici i političarima. Također valja primijetiti da, unatoč prilično često deklariranoj nezainteresiranosti studenata za politička pitanja, najveći broj njih ipak ima formirana mišljenja, a pokazuju da su relativno solidno informirani o bitnim političkim događajima i procesima.

Ispitani studenti visoko su suglasni u iskazanim mišljenjima, premda ne i potpuno jedinstveni (osim u pogledu neuvažavanja interesa i mišljenja građana kao nedemokratske tendencije koju sve promatrane podskupine studenata podjednako opažaju). Preciznije rečeno, najviše razlika među njima javlja se pod utjecajem područja znanosti kojega studiraju, a tek u jednom slučaju registriran je i utjecaj stupnja obrazovanja oca (tablica 2.).

Tablica 2.

Objašnjenja (ne)demokracije hrvatskoga političkog poretka s obzirom na obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Nedemokratske pojave i ponašanja	Nepovjerenje u političke aktere	Deficitarne demokratske pretpostavke	Razvijene demokratske institucije i procesi	Bez stava
Područje znanosti	$\chi^2 = 17,83$; $df = 5$; $p = .003$		$\chi^2 = 20,31$; $df = 5$; $p = .001$	$\chi^2 = 13,42$; $df = 5$; $p = .020$	$\chi^2 = 31,15$; $df = 5$; $p = .000$
Biotehničke	47,6		28,6	0,0	14,3
Humanističke	19,1		6,4	14,9	34,0
Društvene	28,9		17,5	17,5	15,5
Tehničke	15,3		4,7	5,9	40,0
Prirodne	33,3		2,8	2,8	30,6
Biomedicinske	10,3		5,1	7,7	59,0

Obilježja studenata	Nedemokratske pojave i ponašanja	Nepovjerenje u političke aktere	Deficitarne demokratske pretpostavke	Razvijene demokratske institucije i procesi	Bez stava
Stupanj obrazovanja oca		$\chi^2 = 10,06;$ $df = 3; p = .018$			
Trogod. srednja škola i manje		27,1			
Četverogod. srednja škola		17,9			
Viša škola, fakultet i više		10,4			
UKUPNO	23,4	15,2	10,2	10,2	31,4

Kao što se iz tablice 2. vidi, područje znanosti u kojem se studenti obrazuju proizvodi statistički značajne razlike u učestalosti prepoznavanja nedemokratskih pojava i ponašanja, deficitarnih demokratskih pretpostavki, razvijenih demokratskih institucija i procesa, kao i učestalosti (ne)iskazivanja vlastitoga mišljenja. Ponovo se izdvajaju studenti biotehničkih i prirodnih znanosti po natprosječnom naglašavanju nedemokratskih pojava i ispodprosječnom prosuđivanju da su demokratske institucije i procesi dostatno razvijeni. Njima nasuprot nalaze se studenti društvenih i humanističkih znanosti, koji češće od ostalih priznaju postojanje (nužnih) demokratskih institucija i procesa, ali ujedno natprosječno ističu i nedemokratske pojave i deficitarne demokratske pretpostavke, na osnovi čega se može pretpostaviti da ti studenti imaju naprosto istančaniji i nijansiraniji odnos spram društvenoga i političkoga realiteta³. Prethodni uvidi čine logičnim nalaz kako se upravo studenti biotehničkih, prirodnih i društvenih znanosti ističu kao podskupine koje imaju najprofiliranije stavove o razlozima (ne)demokracije hrvatskoga političkog sustava, a po čemu se maksimalno razlikuju od studenata biomedicinskih i tehničkih znanosti, koji ostavljaju dojam popriličnih političkih ignoranata.

Također je zanimljivo da nepovjerenje u političke aktere opada linearno s rastom stupnja obrazovanja očeva ispitanih studenata. Taj trend sugerira stanovite razlike u obrascima obiteljske političke socijalizacije, pri čemu viša razina obrazovanja

³ Takvu tvrdnju moguće je osnažiti, primjerice, podatkom da među zastupnicima Hrvatskog sabora od početka 1990-ih godina, kojih je oko 90% akademski obrazovano, otprilike dvije trećine čine oni koji su završili fakultete društvenih i humanističkih znanosti (Ilišin, 2007.:75). Otuda se čini da je za profesionalno bavljenje političkim poslovima primjereniji određeni tip obrazovanja, te da takvo obrazovanje proizvodi intelektualce kojima nije imanentno stvaranje crno-bijele slike svijeta. Dakako, to ne znači da se studenti društvenih i humanističkih znanosti primarno osposobljavaju za ulazak u političku elitu, ali njihovo poimanje društva i politike nedvojbeno je bliže tipu kritički (a ne kritizerski) osviještenoga građanina. No, određeni utjecaj na naše rezultate zasigurno ima i to da su u podskupini studenata društvenih znanosti zastupljeni i studenti politologije koji na fakultetu uče koje su političke institucije i procesi standardni pokazatelji demokracije političkoga sustava.

oca generira višu razinu povjerenja u, inače, neomiljene političke aktere. Je li to odraz većega razumijevanja obrazovanih očeva spram kompleksnosti problema s kojima se moraju nositi politički akteri, ili je stvar u općenito nešto povoljnijem društvenom statusu i kvaliteti života najobrazovanijega segmenta stanovništva, što donekle otupljuje kritičku oštricu spram onih koji su im po nekim elementima slični (stupnju obrazovanja i upravljačkoj odgovornosti, primjerice), ostaje otvoreno pitanje.

3. Percipirani razlozi političke neaktivnosti mladih

Uvodno je već rečeno da je, sa stajališta demokratske političke kulture koja pretpostavlja aktivnoga građanina, nedostatna politička aktivnost mladih dobro poznata i tvrdokorna tendencija i u svijetu i u Hrvatskoj. To se može ilustrirati i s nekoliko podataka o političkoj participaciji mladih. Primjerice, što se tiče izlazaka na izbore, mladi uglavnom dva puta češće od starijih izjavljuju da to neće učiniti (Ilišin, 1999.:186). Također, mladi su u pravilu rjeđe od starijih učlanjeni u političke stranke, pri čemu se njihova stranačka participacija ustalila na razini od oko 5% (Ilišin, 1999.:204; 2005.:119). Sudjelovanje mladih u lokalnim tijelima vlasti je ispodprosječno i kreće se oko 6% dok se njihova zastupljenost u Hrvatskom saboru kreće u rasponu od 0 do 2% (Ilišin, 2006.:31). Pritom treba napomenuti da je većina mladih saborskih zastupnika prvi put u to tijelo izabrana tijekom studija, te da među svim mladim lokalnim političarima (članovima gradskih i županijskih poglavarstava i vijeća, odnosno skupština) studenti čine cca 23%. Tome se mogu dodati rezultati istraživanja studenata na Sveučilištu u Zagrebu u kojem je samo četvrtina izjavila da uopće nisu zainteresirani za politiku, a samo 14% ih je procijenilo da uopće nisu informirani o političkim zbivanjima (Brnada, Jerin, 2003.:180). Na temelju navedenih podataka moguće je pretpostaviti da su studenti nešto spremniji na politički angažman od drugih segmenata mladih. Valja dodati da je ta spremnost među studentima Zagrebačkog sveučilišta koncem 1980-ih godina zacijelo bila nešto viša nego danas – točnije, desetina se nije željela angažirati, dvije petine su pokazivale pragmatičnu spremnost (radi rješavanja konkretnih problema koji ih se osobno tiču), četvrtina potpunu spremnost, a četvrtina uopće nije razmišljala o tome (Magdalenic, 1991.:67).

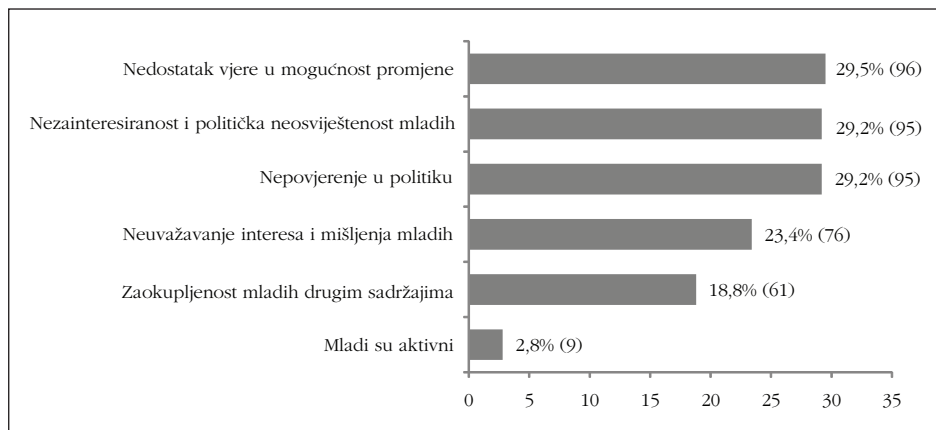
Imajući u vidu dosadašnje nalaze formulirali smo tezu da su mladi društveno i politički nedovoljno aktivni i pretočili je u sljedeće pitanje: “Koji su osnovni razlozi zašto mladi, a među njima i studenti, nisu društveno i politički aktivniji?” Željeli smo da ispitivani studenti ponude objašnjenja te tendencije, iako su mogući razlozi političke neaktivnosti mladih bili predmetom istraživanja koncem 1990-ih godina. Tada je ustanovljeno (Ilišin, 2002.:194) da većina mladih (od 79 do 68%), a među njima i studenti, smatraju da su mladi zaokupljeni egzistencijalnim problemima, zbog čega nemaju vremena za politiku, da ne žele sudjelovati u njoj jer je nepoštena, da im je politika dosadna, da stariji mladima ne poklanjaju dovoljno povjerenja i da se politički akteri ne bave problemima koje mladi smatraju važnima, te da aktivnost mladih ne bi to promijenila. Istodobno, manjina je smatrala da se mladi

ne osjećaju dovoljno iskusnima i osposobljenima baviti se politikom (48%) i da mladi općenito misle kako je potpuno prirodno da se samo stariji bave politikom (36%). Iz ovakvoga načina razmišljanja očito je da su mladi uputili implicitnu kritiku postojećoj političkoj praksi, te da su razloge vlastite političke neaktivnosti više prepoznavali u nepovoljnim društvenim i političkim okolnostima nego, u stavovima i ponašanju generacije kojoj pripadaju.

Studenti su u odgovoru na pitanje o razlozima neaktivnosti mladih bili primjetno motiviraniji, nego prilikom razgovora o (ne)demokraciji poretka. Od 325 ispitanika samo je njih 10 (3,1%) uskratilo bilo kakav odgovor dok je 304 (93,5%) navelo jedan, 121 (37,2%) dva, a 26 (8%) tri razloga. Kodiranjem su odgovori daljnjih 11 (3,4%) ispitanika svrstani u rezidualnu kategoriju *ostalo*, te se u grafikonu 3. prikazuju sistematizirani odgovori studenata.

Grafikon 3.

Objašnjenja razloga društvene i političke neaktivnosti mladih i studenata – frekvencije i postoci

Nedostatak vjere u mogućnost promjene, nepovjerenje u politiku i neuvažavanje interesa i mišljenja mladih moguće je svrstati u izvanjske (objektivne) otežavajuće okolnosti dok su nezainteresiranost i politička neosviještenost mladih, te njihova zaokupljenost drugim sadržajima, razlozi više subjektivne naravi. Distribucija odgovora pokazuje da su ispitani studenti nezadovoljni destimulativnom društvenom situacijom, ali da su ipak i samokritični spram vlastite generacije jer krivce ne traže samo u društvenoj okolini, političkom sustavu i starijima. Pri tome je logično pretpostaviti da dobar dio studenata razloge osobne neaktivnosti projicira na mlade i studente općenito. Zanimljivo je da je samo 2,8% studenata iskazalo neslaganje s tezom iz pitanja i ustvrdilo da su mladi zapravo dovoljno aktivni.

Mnoge od izjava studenata čiji citati slijede ponovo su takve da ne reprezentiraju samo jednu kategoriju, no, promatrane integralno, daju plastičan prikaz tipova razmišljanja studenata.

Nedostatak vjere u mogućnost promjene učestalo je i jasno artikuliran razlog, što pokazuju sljedeći iskazi:

- *Mladi su neaktivni zato jer smatraju da se ništa ne može promijeniti nabolje. Smatraju da njihov glas nije bitan i imaju pravo jer je to doista tako. To dokazuju ljudi koji vode ovu državu, a pogotovo Ministarstvo obrazovanja kojega nije briga za studente i njihove potrebe. To dokazuju upisi na fakultete, pri čemu se prednost daje djeci branitelja, nedovoljno stipendija i dr. Premalo novaca se ulaže u obrazovanje.*
- *Zato što imamo osjećaj da ništa ne možemo promijeniti, što je i činjenica... Pa na kraju ni naša Vlada ne može sama donositi odluke, nego se mora pokoravati i prilagođavati standardima Europe.*
- *Zato što se, bez obzira na naše zalaganje, ništa neće promijeniti. Nažalost, građani, a pogotovo studenti, nikada nisu bili bitni u političkim igrama. Zbog takvih stvari najveći umovi čim završe faks odlaze u inozemstvo. I nije im za zamjeriti.*
- *Apatija, nemoć dok ne dođe do smjene generacija. Trenutno su na vlasti ljudi iz približno istoga kruga. Svi se znaju i formiraju krug u koji se ne može (lako) ući. Nešto tipa razred u kojem se svi poznaju i ne puštaju/ne prihvaćaju nove učenike.*
- *Zato što ih boli briga za sve. Studenti nisu ono što su nekad bili – imam osjećaj da i ako se idemo buniti ili boriti za nešto, od svega toga neće biti ništa. Zašto se uopće truditi kad već znamo krajnji rezultat?*
- *Mladi ne vjeruju da mogu nešto promijeniti dok se “doživotni političari” ne maknu iz Sabora i stranaka. Mladi su usredotočeni samo na sebe jer ne mogu drugačije uspjati.*
- *Koja korist od toga zato što se time neće ništa promijeniti. Mladi ljudi da bi nešto postigli moraju biti na jako dobrim pozicijama, a to ne ide s mladošću.*
- *Mladi i studenti frustrirani su zbog osjećaja nemoći jer se čini da skoro svaka inicijativa bude kratke slave i kao da se ništa ne mijenja, što rezultira ravnodušnošću i nemotiviranošću za pokretanje promjena.*
- *Mislim da je glavni razlog taj što znaju da ništa drastično neće promijeniti jer su svi u politici radije iz svoga interesa. Nikoga nije briga za studente i mlade.*
- *Ljudi su skeptični. Ne vjeruju da mogu išta promijeniti. Glavni problem je strah od posljedica ako se suprotstave moćnicima.*

Druga kategorija, **nepovjerenje u politiku**, sadrži stavove koji se tiču razočaranosti, i osobito odbojnosti prema politici i političarima, kao i one koji govore o strahu od mogućih negativnih posljedica zbog političkoga angažmana mladih i studenata. Odabrani iskazi su:

- *Mislim da mladi nisu previše zainteresirani za politiku. Stalne spletkе, mito i korupcija koji vladaju našem političkom scenom ulijevaju nepovjerenje tako da nas to baš previše i ne zanima.*

- *Velik je problem strah – da se ne padne godina, da se ne upadne u probleme s profesorima ako se pobunimo oko neke nerealne odluke. Problem je i stav i svijest da i ako postanemo aktivniji, to neće puno pomoći. Možda dobijemo neka obećanja da će se stvari promijeniti, ali nakon zatišja, sve se opet vraća na staro.*
- *Zato što nam se politika zgadila. Opravdala je poslovicu da je politika k... Politika danas ima negativnu konotaciju, puno je stereotipa, a mladi to ne vole. Politika je danas veliki (show)business. Sve je iskorumpirano, a i naši mladi su razočarani rezultatima vladajućih. Postoji averzija prema politici.*
- *Politika je danas samo prepucavanje i svadanje. Nitko ne radi ono što obećava. Nema nikakvih poticajnih programa za mlade, studente i sl., i to je glavni razlog nezainteresiranosti.*
- *Jer je politika prilično zatvoren krug ljudi koji u svojim redovima ne žele one koji razmišljaju sami svojom glavom, nego sljedbenike koji će ih pratiti zbog svoje male koristi.*
- *Stariji nas guše. Jasnije rečeno, prisutna je tvrdokorna struktura starih političara koji su iz vremena Jugoslavije i koji se ne žele odreći svojih mjesta i pustiti mlade ljude da napreduju.*
- *Zato što smatraju da je u politici samo “ološ”. Politika ljude samo kvari, a i ono malo dobrih ljudi što boće u politiku, ne može ništa promijeniti jer ih je prema-
lo – njima je ulaz “zabranjen”.*
- *Zato što je u društvu prevladao stav da političar znači biti kriminalac. Naravno, nije tako, ali političari su u velikoj mjeri opravdali takvo mišljenje o sebi.*
- *Zato jer nam se politika i političari gade. Puno je predrasuda prema njima.*
- *Mislim da je problem u tome što politička klika ne dozvoljava da u politiku dođu oni koji se ne slažu s vodećim “facama” glavnih stranaka.*
- *Živim u manjem gradu i vidim da u politiku ulaze ljudi po rodbinskim vezama i zbog svojih osobnih interesa. Ja takvu šansu nemam pa se i ne bavim politikom. Smatram da se svatko treba pobrinuti za sebe.*
- *Zbog apatičnosti, nepovjerenja u politiku i političare; zbog toga što su se neki razočarali u politički sustav; ne znaju za koga bi glasovali jer im se nijedan kandidat posebno ne sviđa, pa ne glasaju ni za koga.*
- *Zato jer im se zgadi kakve gluposti političari “melju”. A i sami političari ne žele mlade kao konkurenciju jer onda bi trebali raditi da zarade, a ne kao sad, spavaju i imaju tri puta veće plaće od prosjeka.*
- *Vjerojatno zato što mladi razumiju stvari pa kada vide na što slični sabornica i tko sve u njoj radi, ili bolje reći ne radi, dođu do zaključka da se ne žele spuštati na njihovu razinu. Pogotovo kad se krene s niskim udarcima.*
- *Promatranjem rada i djelovanja aktivnih političara svakoj imalo normalnoj osobi pozli i uzrokuje alergijsku reakciju s mogućim smrtonosnim posljedicama.*
- *Možda zato jer im se sve to skupa gadi. Iz moje perspektive, zaista ne znam zašto bi se neko htio baviti tako iskvarenim zanimanjem. OK, možda da nešto*

promijeni i da nam svima bude bolje, ali nekako ne vjerujem u takve stvari. Mislim da su političari svugdje u svijetu pokvareni. Samo su kod nas ekstra.

- *Pa ne znam, ni mene kao ni većinu ne zanima to kad jedno govore, a drugo rade. Kad pogledam vijesti ili nešto slično, bude me “sram” s kakvim ljudima živim u istoj državi. A svejedno je koga izabrali na izborima, kad su svi “mafija”.*
- *Jer mladi nemaju “zaleđe”, tj. nekog od starijih i iskusnijih koji će podržati njihove želje, ambicije i razmišljanja, a da pritom to iznošenje vlastitih stavova ne šteti njima samima.*

Nezainteresiranost i politička neosviještenost mladih, kao treća kategorija, uključuje mišljenja o mladima kao nezainteresiranima, pasivnima, apatičnima i nedovoljno iskusnima, te s manjkom društvene svijesti, političke kulture i informiranosti. Takve se prosudbe mogu iščitati iz sljedećih izjava studenata:

- *Preinertna smo generacija – puno pričamo, ali malo radimo i djelujemo. No, većina mladih i studenata nije ni zainteresirana za politiku. Ne žele si zadržati probleme jer znaju da neće biti poslušani. Uostalom, danas se mišljenje mladih i ne cijeni previše.*
- *Zato jer svatko misli samo na sebe. Mi smo, nažalost, mlitava generacija.*
- *Mladi ljudi nisu svjesni problema koji pogađaju čitavo društvo. Smatraju kako su ti problemi nešto daleko, nešto što ih se ne tiče ili su previše zaokupljeni individualnim obvezama i problemima da bi se bavili političkim pitanjima. Mladi ljudi, koji su zainteresirani za politička i društvena pitanja, ne osjećaju da svojom aktivnošću mogu nešto promijeniti, stoga se i ne uključuju u takve aktivnosti.*
- *Inertnost. Evo, na primjer, prosvjed studenata koji će se održati sutra, 7. 5. 2008., nakon godine “Bolonje” i njezinih čudnovatih promjena pravila na koje kakvim vijećima. Studenti FFZG-a su se pokrenuli tek kad su vidjeli da srednjoškolcima nisu uslijedile nikakve sankcije. Dakle, iskoristili smo srednjoškolce kao pokusne kuniće i sad mi marširamo na “Mimaru”. Većina studenata otrpi nanesenu im nepravdu, ali svejedno, nije istina da će samo lijeni i nesposobni na prosvjed. Bit će i takvih sutra, ali i vrlo dobrih studenata.*
- *Zbog vlastite lijenosti. Svatko ima mozak i razum te svijest, i stoga je u stanju nešto sam uvidjeti i mijenjati, a ne prepustiti svijet drugima. Svatko živi sa svojim umom i stoga je dužan i koristiti ga (na dobar način).*
- *Mladi nisu društveno i politički aktivniji zato što su postali neodgovorni – misle da vladaju sobom i općenito situacijom, a zapravo se manipulira njima i odlučuje umjesto njih umjesto da ih se motivira da sami misle i odlučuju.*
- *Zato što su neiskusni, nisu dovoljno upućeni u društveni i politički život. Ali, također mislim da nisu ni previše zainteresirani.*
- *Odgov, prije svega. Mnogi ljudi vole ići linijom manjeg otpora!!! Tako su odgojeni, a i ljudi nemaju vremena, zabavljajući novom sustavu obrazovanja.*

- *Zato što politika nije dovoljno približena mladima. Ali, smatram da ako je netko odgojen da prati politiku, da će biti i aktivan u politici. Mladi nisu svjesni da mogu promijeniti stvari u državi ako se politički aktiviraju. Mnogi slijede opredjeljenje svojih roditelja jer nisu upoznati s politikom i mislim da je to najveća greška današnjih mladih.*
- *Nedostatak vremena, nezainteresiranost za politiku, političari su na lošem glasu – vrlo opravdano zato što je država u katastrofalnom stanju čak ispod razine u kojoj je bila 1980-ih, mito i korupcija.*
- *Mlade općenito politika ne zanima, a društveno nisu aktivni zato što im vjerojatno odgovara stanje kakvo jest i nemaju potrebu za nekakvim buntom ili promjenom. P.S. Moj otac kaže: "Prije su mladi bili na adrenalinu, a sad su na kokainu". Stvari se mijenjaju s godinama, tako i društvena osviještenost... Ako bude više prosvjeda kao nedavno, nadam se da će se vidjeti aktivnost mladih.*
- *Razlozi su pasivnost, inercija, nezainteresiranost mladih. Zašto je to tako, ne znam. Ipak, nedavni prosvjedi pokazuju da se studenti, a i srednjoškolci, znaju izboriti za svoja prava.*
- *Politička apatija opće je obilježje suvremenoga života. Mladi ne vjeruju da mogu nešto promijeniti, gubi se povjerenje u političke institucije, političare, demokraciju. Građani, pa i mladi, ne shvaćaju da imaju moć mijenjati. Ipak, srednjoškolci su nešto postigli.*
- *Podanička politička kultura koja izvire iz davnije i bliže prošlosti. Ona kao da je ugrađena u našu genetsku strukturu. Još su desetljeća potrebna da saznamo što je to demokracija (osim izbora).*
- *Dugogodišnja realsocijalistička, da ne kažem komunistička, diktatura izgradila je u našim roditeljima takvu oportunu svijest, a oni su je prenijeli na nas.*
- *Ne razmišljaju o budućnosti, sebični su ili ne žele da njihove odluke, razmišljanja itd. utječu na veći broj ljudi... U skladu s tim, oni nisu ni odgovorni za moguće negativne posljedice ili nisu svjesni da politika i društvo utječu na njih, htjeli oni to ili ne...*
- *Nezainteresiranost je glavni razlog. U politici se dugo nalaze isti ljudi koji se bave politikom radi politike, a ne radi unapređenja društva. Kad se mladi čovjek odluči baviti politikom, ne može se probiti do pozicije na kojoj može nešto napraviti. Malo ljudi je zainteresirano za dobrobit društva. U današnje vrijeme svi su zaokupljeni svojim "sitnim" problemima i nisu sposobni stati i sagledati "krupnu sliku".*
- *Nezainteresiranost, a pomalo i nevjerica da se može nešto promijeniti. Roditelji današnjih mladih navikli su da država donosi promjene, a ne narod. Sljedeći naraštaj mogao bi biti aktivniji.*
- *Zato što vide da je bolje blatiti iz kauča, nego biti blaćen! Ne znam, vide da ništa ne valja i čekaju nekoga novog vođu.*
- *Mladi su često nezadovoljni, ali i nespremni reagirati. Možda je razlog inercija – lakše je kukati nego nešto poduzeti.*

- *Jer ih ne zanima politika, a razlog tome je što nema ljudi koji će ih uvesti u takve vode i pokazati kako treba djelovati. Samo obećanja koja se ne ispunjavaju. Studenti imaju želju za boljim i žele to ostvariti svojim radom, ali nemamo priliku kad je politički vrh jači. Kažu da ako dignemo glas, da će se nešto promijeniti. Vidi se po “Bolonji” kako se mijenja.*
- *Zato što su lijeni i ljubomorni jedni na druge, vjerojatno nemaju razlog za prosvjede, a politika im se gadi.*
- *Možda je to zato što je većini studenata dobro jer većina dolazi iz srednjega ili višega sloja.*

Četvrta je kategorija imenovana kao **neuvažavanje interesa i mišljenja mladih**, što obuhvaća stavove o nepovjerenju društva i političara prema mladima, neobaziranja na mišljenja mladih i dominaciju starijih u procesima odlučivanja. O tome govore sljedeće izjave:

- *Glavni razlog je što mlade nitko ne sluša i zato što znaju da ni uz velike napore neće ništa postići jer kad god dođe do nekoga ozbiljnog problema svi nadležni prebacuju odgovornost na drugog.*
- *A zašto bi bili? Nisu slijepi pa da ne vide što se radi u ovoj državi. Nitko ne želi protratiti mladost i narušiti si zdravlje. Radije idu linijom manjega otpora. U ovoj državi se narod ne sluša koliko god on vikao jer političari u tomu ne vide profit. Stoga, štedite glasnice za bolje dane.*
- *S jedne strane, “proizvodnja pristanka” jer nas sve uvjeravaju kako je ovo što imamo upravo najbolje i ne može biti bolje – inače, čeka nas terorizam, nered itd. S druge strane, sustavno usađivanje mentaliteta da se ionako ništa ne može promijeniti i da je najbolje ne miješati se. To se, i jedno i drugo, provodi kroz medije, školu, sveučilište, na zabavama, u crkvama..., svugdje gdje se mladi nalaze.*
- *Zato jer u saborskim foteljama sjede jedne te iste oronule, prgave, stare face. U politici ne može biti mladih zato jer mlad čovjek nema “iskustva” koje je potrebno za politiku. Politika će ostati uvijek sport za stare ljude koji se boje gubitka vlastite egzistencije.*
- *Zato što nema smisla jer su naši političari toliko kratkovidni i ne žele mlade ljude koji razmišljaju na drukčiji način, a njihovi svjetonazori i horizonti su toliko širi da je velika šteta i zlo ne iskoristiti te ljude.*
- *Zato što većina političara “mulja” i “prodaje maglu”. Mnogi od njih nisu ni kompetentni govoriti o onome o čemu govore. Mladi ljudi trude se “uživati u životu” i živjeti bez brige pa takve stvari prepuštaju starijima dok i sami ne dođu u tu dob. Onda neće imati pametnijega posla nego sjediti pred TV-om i pratiti stanja i zbivanja.*
- *Studenti i mladi nisu društveno i politički aktivni upravo iz razloga što njihov trud nitko ne cijeni baš zato što su mladi. U Hrvatskoj vlada mišljenje da jedino starija populacija može sudjelovati u vlasti jer mladi nemaju dovoljno iskustva i kako bi oni mogli znati što je dobro za državu. S tim razmišljanjem apsolutno se ne slažem.*

- *Iz vrlo jednostavnoga razloga – kod nas se u politici jedino stariji smatraju vrijednima pažnje i ozbiljnoga shvaćanja (diskriminacija na temelju starosti). Poredak je takav kakav jest, jednostavno nepromjenjiv i determiniran, i stoga se ne isplati pokušavati glavom probiti zid. Preostaje nam jednostavno sjediti i pasivno trpjeti.*
- *Jer nas se ne čuje i ne doživljava kao ljude koji imaju puno toga pametnoga za reći koji bi mogli pomoći u tim promjenama koje su oni zamislili, a jako loše proveli. Tko bi pametan govorio nešto uzalud, znajući da će se samo kimati glavom i ne poduzeti ništa.*
- *Zato što “veliki” političari od politike rade bauk, a ona je u biti toliko jednostavna... Uz 100 stranaka koje u Hrvatskoj djeluje, na TV-u i u novinama ne možeš vidjeti ni čuti niti jedan u potpunosti iskren odgovor, a kamoli osmijeh... Mladi su sve pametniji i u to se ne žele upuštati.*
- *Jer su političari hrpetina fosila koji ne poštuju mlade snage (kao i poslodavci). Zašto da si mladi čovjek dozvoljava da ga netko omalovažava? Idemo tamo gdje nas poštuju.*
- *Jer nam to mjesto zauzimaju sportaši, pjevači, glumci i svaki treći čovjek kojemu je palo na pamet da bude političar. Također, naš glas se ne čuje, nego se samo svi dobro rukuju i svi su si dobri pred kamerama i pred ljudima. Čemu svrha uopće nešto reći kad nitko ne sluša.*

Zaokupljenost mladih drugim sadržajima kao peta kategorija sadrži mišljenja da su mladi previše ili prvenstveno orijentirani na privatni život i zabavu, te da su preopterećeni obvezama i da nemaju vremena za bavljenje politikom. Kako studenti artikuliraju takva razmišljanja, pokazuju sljedeći odgovori:

- *Kad imaju vremena samo sjediti po birtijama i kafićima i izlaziti... Opet, većini je bitno da njima bude dobro. Imaju averziju prema politici općenito i onda općenito društvenim aktivnostima koje su ipak malo bliže mladima...*
- *Većina Hrvata je pasivna i miri se sa svime što im Vlada ponudi i što odluči. Samo neke skupine ljudi štrajkaju, prosvjeduju (nedavno đaci). Mislim da su mlade generacije sve buntovnije i ranije zrele i shvaćaju što ih okružuje, te što je moralno/amoralno... A studenti su većinom zaokupljeni svojim životom, faksom i nemaju vremena, želje, volje upuštati se u politiku, osim ako je netko borac u duši.*
- *Nisu aktivni zato što su prezauzeti gledajući na koji će način preživjeti. A isto tako nisu uvjereni da će se išta moći promijeniti njihovim djelovanjem.*
- *Nezainteresiranost za sagledavanje šire društvene slike, okrenutost samom sebi i svojim problemima, pomama za materijalnim i “plitkim” stvarima.*
- *Politiku većina mladih smatra nečim apstraktnim. Njome se bave samo pokvarenjaci, a i oni poštenu brzo se iskvare. Također se smatra da je vrlo kompleksna djelatnost i da oduzima puno vremena, određuje život. Mladi se teško odlučuju žrtvovati živote.*

- *Opći nemar i odbojnost prema politici, nenaviknutost na rad i izostanak radnih navika u općem smislu. Mladi su ili potpuno posvećeni svojim ciljevima i karijerama, zaobilazeći aktivnost u političkom smislu, ili izrazito društveno i politički inertni prema svemu što se tiče njih.*
- *Zbog svojih obveza i “lova” na karijeru mislim da su malo manje zainteresirani za okolna zbivanja. I misle da kao pojedinci ne mogu ništa postići u vezi toga, da ih se ne čuje.*
- *Nema se vremena, previše je obveza na faksu, bar je takvo stanje na našem faksu. Nemamo vremena ni za umrijeti, a kamoli nešto drugo raditi.*
- *Stalno su isti ljudi u politici, pa je teško novim licima doći u politiku, rijetki to uspiju. Za bavljenje politikom treba imati vremena, a uz ozbiljan studij toga nema. Zato su u studentskom zboru većinom, ne svi, “vječni” studenti.*
- *NEMAMO VREMENA!!! Nitko si ne želi natovariti dodatne odgovornosti kad živimo samo za faks. Ne znamo za pojam slobodnoga vremena. Iz osobnoga iskustva to znam jer, npr., kad smo birali predstavnike anglistike na 2. godini, nitko to nije želio biti. Ostali smo bez predstavnika. Zašto? Zato jer nitko nije htio odlaziti na sastanke, vijeća... Obično su nam u to vrijeme predavanja, a ne smijemo izostati s nastave da ne dobijemo “minus”. Karikiram, ali stvari nisu daleko od istine. Nitko nema vremena baviti se ičim drugim osim faksom, a kamoli politikom.*

Šesta kategorija, koja zapravo osporava tvrdnju sadržanu u postavljenom pitanju, nazvana je **mladi su aktivni**. Studenti koji se ne slažu s tezom sadržanom u pitanju toliko su rijetki da je za ilustraciju njihovih razmišljanja bilo moguće odabrati tek nekoliko iskaza:

- *Nisam dobila takav dojam. Radi stanja u zemlji većina je politički osviještena i većina ima neki svoj osoban način kojim bi današnje stanje promijenila. Smatram da bi u slučaju razvijenosti države, u kojoj bi građani bili zadovoljni životnim standardom i svim onim što podrazumijeva životnu “blagodat”, daleko manje svi imali potrebe politizirati.*
- *Teško je reći jesu li dovoljno aktivni ili ne. Možda bi se trebali više angažirati, ali danas se to radi možda putem interneta i sličnim načinima, a manje izlaskom na ulice. Smatram kako je mladim ljudima dosta ovih “starib” političara koji se samo vrte u krug (ili ni to) i valjda nemaju volje ni nade više da će politika popraviti stvari. Mene osobno politika dosta zanima i pokušavam biti u tijeku koliko mogu.*
- *Mladi jesu aktivni. Ja sam i društveno i politički aktiviran maksimalno. Član sam HSP-a od svoje desete godine, podržavam politiku Ante Đapića i prisutan sam na svim bitnim društvenim događanjima.*

Studenti nisu bili samo nešto zainteresiraniji za razmišljanje o razlozima političke neaktivnosti mladih, nego su i nešto diferenciraniji u svojim stavovima u usporedbi s iskazivanjem mišljenja o pokazateljima (ne)demokraciji hrvatskoga političkog poretka. U tablici 3. prezentirani su nalazi o statistički značajnim razlikama.

Tablica 3.
Objašnjenja društvene i političke neaktivnosti mladih s obzirom na obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Nedostatak vjere u mogućnost promjene	Nezainteresiranost i politička neosviještenost mladih	Nepovjerenje u politiku	Neuvažavanje interesa i mišljenja mladih	Zaokupljenost mladih drugim sadržajima
Područje znanosti		$\chi^2 = 14,63; df = 5; p = .015$	$\chi^2 = 14,75; df = 5; p = .011$	$\chi^2 = 14,17; df = 5; p = .015$	
Biotehničke		28,6	57,1	19,0	
Humanističke		31,9	21,3	40,4	
Društvene		42,3	27,8	17,5	
Tehničke		18,8	30,6	22,4	
Prirodne		22,2	38,9	33,3	
Biomedicinske		23,1	15,4	12,8	
Godina studija	$\chi^2 = 10,82; df = 1; p = .001$				
Druga	38,3				
Treća	21,6				
Rezidencijalni status	$\chi^2 = 11,76; df = 3; p = .008$				$\chi^2 = 11,01; df = 3; p = .012$
Selo	32,1				9,0
Mali grad	15,3				25,9
Veliki grad	36,0				32,0
Zagreb	36,0				38,3
UKUPNO	29,5	29,2	29,2	23,4	18,8

Premda dobivene razlike nisu snažne, zanimljive su i indikativne. Područja znanosti koja studenti studiraju pokazuju najveći utjecaj. Tako studenti biotehničkih i prirodnih znanosti natprosječno navode nepovjerenje u politiku kao razlog političke neaktivnosti mladih, a to su upravo one skupine studenata koje su i najviše nezadovoljne ostvarenom demokracijom u Hrvatskoj. Neuvažavanje interesa i mišljenja mladih osobito ističu studenti humanističkih i prirodnih znanosti (nasuprot studentima društvenih i biomedicinskih znanosti). Kako studenti društvenih znanosti više od ostalih navode nezainteresiranost i političku neosviještenost mladih (suprotno od studenata tehničkih znanosti), to ih izdvaja i kao najsamokritičniju podskupinu studenata.

Zanimljivo je da navođenje nedostatka vjere u mogućnost promjene varira s obzirom na godinu studija, i to tako da manje slaganja s tim razlogom neaktivnosti mladih demonstriraju studenti treće godine. Nema valjanih indicija za objašnjenje toga trenda, i tek se može spekulirati kako je možda prva generacija "bolonjaca" stekla više (samo)pouzdanja prolazeći kroz početne teškoće implementacije novoga na-

čina studiranja. Njima se pridružuju i studenti koji žive u malim gradovima, što sugerira da življenje u manjim urbanim sredinama pojedincima olakšava da utječu na lokalna zbivanja i tako pridonese promjenama. Domicil utječe i na učestalost iskaza da su mladi zaokupljeni drugim sadržajima – slaganje s takvim mišljenjem raste linearno s porastom urbaniziranosti stalnoga mjesta stanovanja studenata. Čini se da je i u ovom slučaju na djelu poopćavanje osobne situacije na cijelu mladu populaciju, a logično je da urbaniziranije sredine nude mladima znatno više sadržaja koji izravno konkuriraju eventualnom društvenom angažmanu.

4. Umjesto zaključka

Demokratski potencijal studenata ispitan je i analiziran pomoću tri indikatora: percepcije (ne)demokracije hrvatskoga političkog poretka, razloga viđenja poretka kao demokratskoga ili nedemokratskog, te razloga društvene i političke neaktivnosti mladih (i studenata kao njihova integralnog dijela). Dobivene tendencije uglavnom su potvrdile početne pretpostavke.

Tako se pokazalo da petina od 325 ispitanih studenata uopće nema izgrađen stav spram (ne)demokracije hrvatskoga političkog poretka dok su oni sa stavom više skloni viđenju poretka kao nedemokratskoga, nego demokratskoga. Otuda i većina razloga koje navode govore o demokratskim deficitima i disfunkcijama – od manjkavih demokratskih pretpostavki do nedemokratskih pojava i ponašanja političkih aktera s naglaskom na njihovoj nevjerojatnosti i sklonosti da zanemaruju interese i mišljenja građana. Tek desetina studenata smatra da je postojanje određenih demokratskih institucija i procesa – kao što su kompeticijski izbori, višestranačje i mirne smjene vlasti, dostatno da se hrvatski politički poredak kvalificira demokratskim. Na temelju ustanovljenoga može se ustvrditi kako je nezadovoljstvo studenata funkcioniranjem političkih institucija i ponašanja političkih aktera jasno povezano s procjenom stupnja (ne)demokracije hrvatskoga političkog poretka. Gotovo svi ispitanici prihvatili su tezu o društvenoj i političkoj neaktivnosti mladih, objašnjavajući tu pojavu gotovo dvostruko češće društveno uvjetovanim okolnostima (neuvažavanje mladih, nepovjerenje u politiku i/ili političare i osjećaj nemoći) koje destimuliraju angažman mladih, nego njihovom potpunom političkom nezainteresiranošću i pasivnošću.

U iskazanoj lepezi stavova studenti su uglavnom suglasni, a međusobno se najviše razlikuju s obzirom na područje znanosti koje studiraju. Ta je tendencija već poznata i još jednom potencira važnost razlika u vrijednostima i interesima uspostavljenima još u ranoj mladosti. Registriran je i sporadičan utjecaj rezidencijalnoga statusa, te stupnja obrazovanja oca i godine studiranja čiji doseg i značenje, također, trebaju biti provjereni budućim istraživanjem.

Zanimljivo je da usporedba percepcije (ne)demokracije hrvatskoga političkog poretka s razlozima političke (ne)aktivnosti mladih nije proizvela nikakve statistički značajne razlike. Konkretnije rečeno, razlozi kojima studenti objašnjavaju

vaju političku neaktivnost svoje generacije nisu povezani s time doživljavaju li politički poredak kao demokratski ili nedemokratski. Na osnovi toga može se pretpostaviti da korijeni političke neaktivnosti mladih sežu izvan (ne)adekvatnih institucionalnih pretpostavki i svijesti o tome. Otuda se može pretpostaviti da se radi o socijalnim i kulturnim pretpostavkama za čije mijenjanje su potrebne dublje i sveobuhvatnije modernizacijske promjene, a koje bi morale zahvatiti i same mlade.

Integralni pregled dobivenih rezultata sugerira zaključak da je demokratski potencijal studenata primjetno manjkav u dimenziji političke participacije. Naime, s jedne strane oni razmjerno obaviješteno i argumentirano artikuliraju demokratske deficite u Hrvatskoj, kao što uvjerljivo detektiraju i razloge političke i društvene neaktivnosti mladih. S druge strane, znatan broj studenata ili odbija razmišljati o tim pitanjima ili je pomiren s vlastitom, generacijski posredovanom, marginaliziranošću. Slika rezignirane studentske populacije koja se pomalja iz dobivenih nalaza provocira pitanje može li se postojeći kritički naboj realizirati kroz društvene akcije primjerene aktualnoj omladinskoj i budućoj društvenoj eliti. Iskustvo posljednja dva-tri desetljeća nudi odrećan odgovor, no još ranija iskustva podučavaju da su s mladim intelektualcima iznenađenja uvijek moguća. Osim toga, u ovom je istraživanju riječ o malobrojnim indikatorima i razmjerno malom uzorku ispitanika zbog čega ostaje otvoreno pitanje što će pokazati buduće empirijsko istraživanje u kojem će biti ispitano više dimenzija demokratskog potencijala na znatno većem uzorku današnjih hrvatskih studenata.

Literatura

1. Adnanes, M. (2004). Exit and/or Voice? Youth and Post-Communist Citizenship in Bulgaria. *Political Psychology*, 25 (5):795–815.
2. Almond, G. A.; Verba, S. (2000). *Civilna kultura*. Zagreb: Politička kultura.
3. Alwin, D. F.; Korsnick, J. A. (1991). Aging, cohorts, and the stability of sociopolitical orientations over the life span. *American Journal of Sociology*, 97 (1):169–195.
4. Braungart, R.; Braungart, M. (1984). Generational Politics. *Micropolitics*, 3 (3):349–415.
5. Braungart, R.; Braungart, M. (1989). Political Generations. In: Braungart/Braungart (Ed.). *Research in Political Sociology*, (4). New York: JAI Press: 281–319.
6. Brnada, I.; Jerin, L. (2003). Doprinos političkih institucija i međunarodnih organizacija sigurnosti Republike Hrvatske – stav studenata. *Polemos*, 6 (1–2):179–188.
7. Bynner, J.; Ashford, S. (1994). Politics and participation: some antecedents of young people's attitudes to the political system and political activity. *European Journal of Social Psychology*, 24 (2):223–236.
8. Friedenber, E. Z. (1972): The Image of the Adolescent Minoriti. In: Manning, P.; Truzzi, M. (Ed.). *Youth and Sociology*. New Jersey: Prentice Hall, INC.: 145–171.
9. Frisco, M. L.; Muller, C.; Dodson, K. (2004). Participation in Voluntary Youth-serving Associations and Early Adult Voting Behavior. *Social Science Quarterly*, 85 (3):660–673.
10. Furlong, A.; Guidikova, I. (Ed.). (2001). *Transitions of Youth Citizenship in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

11. Griffin, C. (1993). *Representations of Youth: the Study of Youth and Adolescence in Britain and America*. Cambridge: Polity Press.
12. Hackett, C. (1997). Young People and Political Participation. In: Roche, J.; Tucker, S. (Ed.). *Youth in Society: contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications: 81–88.
13. Henn, M.; Weinstein, M.; Wring, D. (2002). A generation apart? Youth and political participation in Britain. *British Journal of Politics and International Relations*, 42 (2):167–183.
14. Ilišin, V. (1999). *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
15. Ilišin, V. (2002). Mladi i politika. U: Ilišin, V.; Radin, F. (Ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja: 155–202.
16. Ilišin, V. (2005). Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene. U: Ilišin, V. (Ur.). *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja: 65–139.
17. Ilišin, V. (2006). *Mladi u lokalnoj vlasti u Hrvatskoj*. Zagreb: DIM.
18. Ilišin, V. (2007). Hrvatski sabor 2003.: obrasci političke regrutacije parlamentarne elite. *Politička misao*, 44 (4):55–92.
19. Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
20. Jowell, R.; Park, A. (1998). *Young People, Politics and Citizenship: A Disengaged Generation*. London: Citizenship Foundation.
21. Kluegel, J. R.; Mason, D. S. (1999). Political involvement in transition: Who participated in Central and Eastern Europe? *International Journal of Comparative Sociology*, 40 (1):41–60.
22. Magdalenić, I.; Baranović, B.; Ilišin, V.; Milak, Z.; Radin, F.; Rimac, I.; Župančić, M. (1991). *Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih*. Zagreb: IDIS.
23. Matthews, H.; Limb, M.; Taylor, M. (1998). Young people's participation and representation in society. *Geoforum*, 30 (2):135–144.
24. Mitev, P.; Riordan, J. (Ed.). (1996). *Europe. The Young. The Balkans*. Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations.
25. Neimi, R. G.; Hepburn, M. A. (1995). The rebirth of political socialization. *Perspectives on Political Science*, 24 (1):7–14.
26. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: the collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
27. Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. (Eds.). (2001). *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe*. Milano: IARD.
28. Seagull, L. M. (1977). *Youth and Change in American Politics*. New York: New Viewpoints.
29. Steenbergen van, B. (Ed.). (1994). *The condition of citizenship*. London: Sage.
30. Šalaj, B. (2007). *Socijalni kapital. Hrvatska u komparativnoj perspektivi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
31. Tymowski, A. W. (1994). Youth activism in the East European transformation. *Communist and Post-Communist Studies*, 27: 115–124.
32. Ule, M. (Ur.). (1996). *Predab za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino.
33. Watts, M. W. (1999). Are There Typical Age Curves in Political Behavior? The "Age Invariance Hypothesis and Political Socialization. *Political Psychology*, 20 (3):477–499.
34. Yates, M.; Youniss, J. (Eds.). (1999). *Roots of civic identity: International perspectives on community service and youth activism*. New York: Cambridge University Press.

35. Youniss, J.; Bales, S.; Christmas-Best, V.; Diversi, M.; McLaughlin, M.; Silbereisen, R. (2002). Youth Civic Engagement in the Twenty-First Century. *Journal of Research on Adolescence*, 12 (1):121–148.
36. Youniss, J.; Yates, M. (1997). *Community service and social responsibility in Youth*. Chicago: University of Chicago Press.

Vlasta Ilišin

Institute for Social Research in Zagreb, Zagreb, Croatia

e-mail: vlasta.ilisin@idi.hr

Students in Zagreb on Democracy and Activism of the Young People

Abstract

This paper analyses some indicators of students' potential in democracy. It has been established that students perceive the Croatian political system as rather undemocratic because of some acts and behaviour, deficient democratic prerequisites, nonacceptance of citizens' interests and opinions and general distrust of political actors. Similar reasons can explain the social and political inactivity of students: lack of confidence in politics and belief that interests and opinions of the young people are not acknowledged; lack of trust that things can be changed and general indifference of the young people and their involvement in different life activities. There is little variation in students' attitudes: significant differences are related to their different scientific studies. It is possible to conclude that in some elements students lack in democratic potential which justifies further research into this subject.

Key words: students, democratic potential, (un)democratic system, political inactivity of the young people, deficiency and disfunction of democracy.

Received in November 2008

Accepted in December 2008